

len szabadsága csábítja zengő mondatainak egy-egy türelmetlen lezárására. („Fehér madár és fekete madár és sárga és piros és minden“.)

A kortársak és költői iskolák formáló hatásán túl azonban mélységet és egyénibb színt adott költészetének Sik papi mivolta: meghatott kapcsolata a bibliai, az evangéliumi és liturgikus szövegekkel, amelyeknek szépségei szinte észrevétlenül a teljes átélés közvetlenségével épülnek bele lirájába. Ez az ódon zengés, amely annyi modern lendületet kap Sik eszmei lobogásában, a három évtizednyi költői alkotás vége felé mintha mindinkább a tárgyköltészet nyugalmának adna helyet. Népies fordulatok, könnyed játékos szavak, tompa keresetlen rímek szüremlenek Sik Sándor ajkára, és ő már-már a bölcs humorával és megértő fölényével dalolja a dolgok örök énekét, amely a költő világrendjének erős és mozdulatlan pillérei között mindig új, friss és fiatal marad.

SEMJÉN GYULA

Csendes városok

A REGGELI KÖDBŐL kibontakoznak a part vonalai, és a nap első sugarai a *castello* bástyáit emelik ki a tájból. Zászlóját déli szél lengeti és néhány vizirepülőgép végzi fölötte reggeli sétáját. A kikötő mögött szelíd dombon Brindisi óvárosa látszik, tornyok, tetők és ablakok.

Tíznapos út után itt búcsút mondunk a Quirinale-nak. Odahagyjuk, mert innen egyenesen Velencébe vinne bennünket és megfeszítana Olaszország keleti partjának szépségeitől. Talán nem jutott ide a szépségből annyi, mint amennyit kínál a tulsó parton Nápoly. Róma vagy fönt Toscana, Liguria, de aki szeret letérni az utasok országútjáról, és hordoz magában az emberiség megszentelt multjából valamit, annak a lelke Apulia kiégett parjain, az Abruzzók lábainál meg a „kihalt“ Ravennában is fel tud gyulladni, és Velencében is megtalálja azokat a helyeket, amelyeket az idegenforgalom még nem fedezett fel.

Brindisi kikötőjének kis parkocskájában mindjárt Vergilius szobra fogad bennünket. Kicsi a mellszobor és sötét bronza alig fedezhető fel a lehajló fák lombjai között. Nem ünnepélyes és hivalkodó, mint szülővárosának, Mantuának hatalmas carrarai márvány- emléke, mely díszparkban, virágágyak és víztükrök között áll, és ezeket a nagy szavakat hordja talapzatán: A Virgilio la Patria. A brindisii szobrocskán csak ez a szerény szó olvasható: Virgilio. Így illik a szoborhoz, mely egy haldokló emléke és nem a nemzet költőjének monumentuma. Hiszen meghalni jött ide Vergilius. Görögországból érkezett, s talán éppen olyan szép reggelen, mint mi, de beteg. Gyógyulni ment oda s mikor visszatért, éppen csak annyi ideje maradt, hogy hazai földön haljon meg, az ő Itáliája megénekelt földjén.

De minket, magyarokat Brindisi még másért is érdekelt. Az óváros és a castello környékének minden mohosult köve, melyben a középkort sejtjük, Nagy Lajos katonáira emlékeztet bennünket, akikre sokszor gondoltunk, nemcsak itt, hanem végig az apuliai parton föl egészen Foggiaig és Manfredoniaig. Rájuk emlékeztetett Trani, melynek magas székesegyháza és karcsú harangtornya évszázadok óta nézi magát a tenger tükrében, és csodálkoztunk, hogy Barletta erős bástyái olyan kis csapatnak megadták magukat.

Apulia helységei azonban nem csupán történelmi nevek, hanem magukban is érdekes látványok. A kockaalakú fehér házak és a napsütésben izzó falvak fátlan utcái néha a trópusokra emlékeztetnek. Egyet, a leghíresebbet meg is kellene néznünk, hiszen nincs messze innen, ahol most járunk. Ez Alberobello. A világjárók jobban ismerik Santorin nevét, a Kréta fölötti görög sziget szépségeit, ahol tűzhányók szomszédságában, mint valami fehérben készült operadiszlet, egy semmihez sem hasonlítható városka van. Fehér és mintha nem kemény kőből, hanem lágy mészből vagy habból épült volna. Szinte várjuk, hogy a mese tündérei vagy törpéi lépnek ki az ajtókon. Alberobello nem ennyire poétikus, de még különösebb. Háza, a *trulli*-k vastagfalú rondellák, melyeknek teteje durván repesztett sziklákból rakott kúp. Minden ilyen kőátor egy helyiség, de van egymás mellé épített többszobás lakás is. Néha egy nagyobb kúp körül koszorúalakban helyezkednek el a többiek, mint a dóm kupolája körül a kápolnák. Különös látvány ez a kőből épült sátorváros. Még a templomuk tornya és „kupolája” is így van rakva. A *trullik* őse talán a mikenei kultúrából ismeretes ú. n. Atreus-kincs-tára lehetett. De az a kupola föld alatt épült hasonló módszerrel, itt pedig már egy egész helység van belőle.

Csodálatos, hogy ezek a parti városok mennyire szeretik a tengert, némelyik még a nevébe is felveszi a *tenger* szót. *Polignano a Mare* már nem is lehetne tengerpartibb város. A kiugró sziklákra tolja ki házait és szeszélyes házcsoportjait, lépten-nyomon olyan városképeket alkotva, amilyen a világhírű Bonifacióban is csak egy akad.

Bariban egyenest az óvárosnak tartunk. Egy kis félszigeten épült, széle-hossza mindössze néhány száz méter, és csupán egy kis csücske a mai modern kereskedővárosnak. Szeszélyesen kanyargó és elaprózott szűk sikátorokon át tartunk a város büszkesége, a S. Nicola felé. Az óriási templomnak „derékig” sem érnek a házak, mégis csak akkor pillantjuk meg, mikor már előtte állunk. Négy tér is alakult körülötte, s ugyancsak időbe telik, míg körüljárjuk s elgyönyörködünk négy arcában. Pedig nincs rajta semmi különös, de zömök tornya, gazdagon tagozott falmezői és szerencsés arányai nem mindennapi építészeti harmóniát teremtenek. Belül oszlopok, ívek, karzatok tagolják a hatalmas teret. Itt is egyszerűség: fehér falak, megfeketedett képek, kopott, évszázados szobrok, vasmunkák. Püspöki trónusa pedig akkor is feltűnne a nézelődőnek, ha nem tartaná számon a művészettörténet. Elnézegetem az időtől és használattól megkopott, kifényesedett kőtrónust. Elöl nem is lábak tartják, hanem három görnyedő Atlasz, a lábzsámoly alatt pedig oroszlánok

feküsznek. Kilencszáz év óta áll itt ebben a hatalmas csarnokban. Nem esik benne kényelmes ülés, de sokkal inkább püspöki trónusnak nézem ezt a nehézkes alkotmányt, mint ennek a tengerpartnak egy másik még híresebb püspöki katedráját, a ravnait. Az 1400 éves és még ma is olyan hibátlan, mintha most került volna ki az elefántcsontfaragó mesterek vésője alól. Nagyítóval lehet megcsodálni lábain és támláján a szertefutó finom szőlőindákat, a pávák, szarvasok kecses tartását, az evangelisták és a bibliai alakok finom rajzát. Azt a trónust túlságosan „bizáncinak” érzem ehhez az őserős kőszékhez és a hozzá méltó környezethez képest, mely itt Bariban megillet. Ezek az emberek nem díszítették agyon templomukat, mint a bizánci ízlés neveltjei tették, de úgy látszik, imádkozni szerettek. Milyen kicsi ez az óváros, pedig ezen a hatalmas bazilikán kívül Barinak még nyolc régi temploma van.

Ez a templom azonban nemcsak címében viseli Szent Miklós nevét, hanem itt van eltemetve is a jótekonny püspök, akit a kegyelet minden gyermek jótevőjének tett meg. Ünnepe az egész városnak ünnepe, hiszen a templomot az ő sírja fölé emelték fogadalomból, mikor 1087-ben negyvenhét barii tengerész a szent püspök teteit a mohamedánok elől Myrából idehozta. De a városnak ez az ünnepe nem decemberben, hanem májusban van, mikor a szent partraszállása történt. Ez a két napig tartó ünnep nem is más, mint ennek a megérkezésnek szimbolikus megismétlése. A szentnek fel díszített szobra éjnek idején érkezik bárkán a város régi kikötőjébe. Megszólalnak a harangok, kivilágítják az utcákat, rakéták szállnak az égre, kinyílnak az ablakok és virágosó hull a menetbe, mely a szoborral Szent Miklós templomába tér be.

Most nincs május és nincs Szent Miklós ünnep, s mindezt csak magam próbálom elképzelni, amint ott állok a kikötőben. Látom a gályákat és a középkori ruhába öltözött lovagokat, tetszés szerint népesíthetem be a tengert, hiszen nincs rajta egy vitorla, még csak egy csónak sem. Síma és kék, mint a felhőtlen ég. Szél fúj felőle, és csattogtatja a castello zászlaját. Nézem a vár befelé lejtősödő falait. Valamikor magyar vitézek méregették őket szemükkal, és a tornyon Nagy Lajos magyar-anjou címeres zászlóját lobogtatta az adriai szél.

Baritól Loretóig hosszú az út. Nincs erre a szakaszra különös programunk, nem szállunk le sehol, de éjtszaka sem utazunk, mert kár minden elvesztett tájképet. Mindig megéri, hogy szemünk a vonat ablakán kilessen, bár a tengerpart nem rivierai táj. De azért mégis tenger, a Teremtő műalkotása. Nem győzheti a magunkfajta ember azt eleget látni. A másik oldalon pedig az Abruzzók kísérik a vonatot, hol közelebb, hol távolabb látszanak a csúcsok. Pescaranál meg is dobban a szívünk, s ha a pénzünk engedné, itt leszállnánk egy kirándulásra be a hegyek közé. Vonzanak a hegytetőkre vagy hegyoldalakra rakott feledhetetlen hatású falvak és városkák. A Gran Sasso szikláit és szakadékeit is megérnék a fáradságot. De itt van a hegyek között szinte egymás mellett Sulmo és Celano is, két énekeslelkű ember szülővárosa: Ovidiusé és Celanoi Tamásé. A római szerelmek költője és a Dies Irae majdnem ismeretlen szerzője.

időben és szellemben messze vannak egymástól, de mindkettő ennek a vidéknek a képét hordta szívébe.

Ovidius falujából szép városka lett, dómjának és palotáinak homlokzatán talál nézegetni valót a legkényesebb ízlés is. Celano össze-vissza rakott durvazsindelyű házacskáit és komor fellegvárát nem keresik fel az idegenek, de a jelentéktelen helység neve örök időkre neve lett egy egyszerű minorita szerzetesnek is, akinek versét a mesterek legjobbjai versenyt zenésítik meg hétszáz év óta. Valóban, a neki tulajdonított vers nemcsak szent szöveg, melyet az egyház is felvett liturgiájába, hanem mind a mai napig legmegrázóbb kifejezője az utolsó ítéletnek. Ha igazán Celanoi Tamás írta ezeket a „primitív” sorokat, az Abruzzók vad sziklái bizonyára ott szerepelnek ihletői között.

És az Abruzzók még egy harmadik nevet is idéznek nekem, egy szent piaristáét, Pirrotti Pompiliusét, aki apostola lett ennek a vidéknek. Fölkereste a városokat és falvakat, a polgárokat és hegyipásztorokat, vitt nekik, ha kellett, mindennapi kenyeret, de még inkább a lélek kenyerét.

Anconában szeretnénk megszélesíteni, hogy másnap kiránduljunk Loretóba. De mikor a hegyen megpillantjuk a dómot és mindenfelé a dús növényzetet, azonnal határozunk és leszállunk. Miért menjünk be a füstös kikötővárosba, mikor egy csendes estét eltölthetünk a názáreti ház városában is? Loreto valamikor úgy is kedvenc zarándokhelye volt a magyaroknak.

Könnyű csésze víz bennünket a kitűnően művelt földek, helyesebben kertek között a távolabb fekvő városkába. Az út egyre emelkedik és kanyarog s a helységből egyelőre csak a dóm látszik. Magasan hordja kupoláját, s maga az épület is rendkívül terebélyes, elszélesedő. A szentély apszisa van felénk fordulva, de a kereszthajók felé jobbra balra még négyszer megismétlődik a kerek, bástyaszerű kiképzés, mintha valóban egy vár bástyaiból rakták volna össze a templomot. A falból szabályos távolságokban egy-egy kőköcska hiányzik s a sötét üregek különös díszet adnak az épületnek. Jól el-lakhatnak bennük a város galambjai.

A bazilika egy kis házikó fölött épült, mely a középkori hagyomány szerint Názáretben a Szent Család háza volt, és angyalok hozták ide az Adria partjára. A búcsújáróhely templomának ékesítésében a legjobb nevű művészek vettek részt. Bramante, Lombardo, Sansovino, Melozzo nevével találkozunk a művészek között. A názáreti ház áthozatala csak legenda, de a Szent Szűz tisztelete élő valóság volt ebben a városban. Tanú erre a loretoi litánia, mely itt vált milliók imádságává, s egyetlen olyan *címgyűjtemény*, melynek valóban értéke van.

A városkának minden harmadik háza szálloda. Kicsinyek, családiasak, de idegeneknek számlát készíteni, felszámítani tudnak.

Anconát elhagyva belejutunk az adriai világfürdők zónájába. Szinte egymásba folynak a helységek és kilométerekre nyúlnak el a strandok. Néha pompás telepek mellett robog el a vonat. Csupa új épület, nagy játszóterek, gondozott pázsit, és mindenütt a fascio jelvénye meg az olasz zászló. Ezek nem szanatóriumok, hanem a

balillák háza. Boldog ország, amely ennyit tud törődni ifjúságával, és boldog ifjúság, mely így nevelődik állampolgárrá! Szomorúan gondolkodom arra, hogy milyenek ezekhez képest a mi leventetothnaink.

Riminiben leszállunk. A látogatás elsősorban a szomszédos San Marinónak szól, de Riminit sem hagyhatjuk ki. Hiszen ókori és reneszánsz emlékei vannak a városnak. Az ókorral hamar végzünk, mert mindössze két emlékről van szó. Mind a kettőt a címerében viseli a város: egy római hidat és egy diadalívet. Augustusszal hozták vonatkozásba mind a kettőt. A híd talán a legsértetlenebb valamennyi megmaradt római híd között. Erős pillérei, széphajlású ívei, eredeti párkánya és a pilléreket díszítő oszlopos fülkék a római építészet méltóságáról mondanak valamit a szemlélőnek. Alatta lomhán folyik a beiszapósodott Marecchia s töretlenül tükrözi a híd képét. Néha egy-egy autó fut át az íveken, de jobban illene a hídhoz egy római diadalmenet.

A város azonban nemcsak Augustus nevét idézi az idegen emlékezetébe, hanem a Malatestákat is, akik hatalmukkal és műalkotásokkal is beírták nevüket a város történetébe. Egykori váruk ma komor rom. Két bástya és egy sötét kapu, mely fölött az elefántból és rózsából összetett bizzar Malatesta-címer gondolkoztatja el a szemlélőt.

De ennél érdekesebb és tanulságosabb emlék a San Francesco templom, melyet ugyancsak egy Malatesta építtetett, Sigismondo, aki reneszánsz zsarnok volt a javából. A reneszánsz építészetnek ez az első öntudatos alkotása nem készült el sohasem, homlokzata, mely diadalkaput ábrázolt volna, csónkán mered az égnek. S ami különös, ez a diadalkapu nem az Istennek szólt volna, hanem Sigismondónak és feleségének, az „isteni” Isottának, akinek nevével és dicséretével tele vannak a templom falai. A templom külső falában hatalmas fülkék sorakoznak. A riminii zsarnok ezeket házi tudósainak, humanistáinak, művészeinek és történetíróinak szánta volna, akik az ő dicsőségét humanista módon megőrzik. A fülkék ma is üresen állnak. A riminii San Francesco ma épúgy szolgálja a keresztény kultuszt, mint más templom, de már Sigismondo úrról, akinek a neve lépten-nyomon olvasható a templom kövein, nem sokat tudnak Rimini polgárai.

Rimini nevét édesen csengővé mégsem Leon Battista Alberti félbemaradt úttörő alkotása vagy az Augustus-i kor emlékei teszik, hanem Dante terzinái, Paolo Malatesta és Francesca da Polenta megható története. A szerencsétlen szerelmesek itt olvasták Lancelotto csábító történetét, itt lesett rájuk Francesca férje és itt ölte meg őket egyetlen kardcsapással. Így haltak meg bűnbánat és engesztelés nélkül, és így jutottak az örök kárhozat helyére, a soha nyugtot nem hagyó szél forgatagába.

A középkori Rimininek, a két szerelmes egykori városának semmi emléke, egyetlen palotája sem maradt meg, mégis ez a Rimini fog élni legtovább. Gondoskodott róla Dante az *Infernó*nak abban a huszonegy terzinájában, melyek még az ő művében is a legszébbek közé tartoznak.

Riminivel végeztünk s végre benn ülünk a nemrég elkészült pompás villamosvasút egyik kocsijában, mely *San Marinóba* visz bennünket. A köztársaság ma is független. Ennek első jele, hogy Seravalle állomáson vámvizsgálaton esünk keresztül. Ez azt jelenti, hogy egy polgáriruhás bicegve járó egyén, aki karszalagot visel „Dogana” felirással, végighalad a kocsinkon, közben merően elnéz a fejünk felett ki az ablakon, mintha még sohasem látta volna a tájat, ezeket a mezőket, a magasra rakott kazlakat és a sok visszavágástól görcsösre nőtt fákat.

A táj most már érdekes. Előttünk feszül a Monte Titano függőlegesen lezuhanó sziklafala. Fönt egy-két torony árulja el a tetőn meghúzódó várost. Vonatunk a hegy túlsó oldalára kerül és úgy ér a város elé. A szűknyílású városkapu előtt kékruhás katonák állnak. A ruhák tervezője bizonyára még a Rafael előtti időkben élhetett. De nem tartjuk furcsának ezeket a multból itt maradt ruhákat, ilyenek a környezetbe. Inkább magunkon csodálkozunk, amint a szűk utcán megindulunk fölfelé: mintha a mesék világába jutottunk volna, de elfelejtettünk átöltözni. Vonat, autó, kerékpár, minden kívül maradt, a szűk kapun csak ember jöhet be. Nem is lehet itt a meredek síkátoron hasznát venni egyébnek, mint a teherhordó szárnak.

Fölérünk a városka főterére, helyesebben terecskéjére. A városháza nem rég épült, de alkalmazkodik a környezethez, középkori palazzo csipkézett szélű toronnyal. A térnek még két oldalát házak foglalják el, de a negyedik oldal hosszában kőkorlát nyulik és szabad kilátást enged a síkság felé. A kilátás nagyszerűbb, mint reméltük. 750 méter magasságban vagyunk, és most valóban a tenger színe fölött számítva. Az Adria ott csillog kékesfehéren Rimini házai mögött. Közvetlen alattunk sziklák meredeznek, aztán lejjebb majorok és szántóföldek olyan élesen kirajzolódva, mintha egy óriás térkép lenne alattunk a tengerpartig kiterítve. Nem különös a látvány, mégis jól esik innen nézegetni. A tenger a szembenfekvő Dalmáciát juttatja eszembe s egy pillanatra régi emlékek csillannak fel: Arbe tornyai, Sebenico a zenélő oszlopfejekkel, Trau, mely még San Marinónál is tisztábban őrzi a középkort, Diocletianus palotája Spalatóban, a ragúzai várfalak, az illatosberkű Lacroma és a naplemente a sziget sziklás partjain, aztán a vad szépségű Cattaro.

A terecskén egy vendéglő is van. Leülünk és a pincér óriás adag nyers sonkát, mortadellát, hozzá moscatót hoz. A bor valóban pompás. Kissé szénsavas, mintha tokajiból készítettek volna pezsgőt. Negyedóra múlva már a második üveget fogyasztjuk belőle, és szoba után érdeklődünk. Szoba azonban nincs egész San Marinóban. Nem is csodáljuk. Ahol ilyen szép a kilátás, ilyen jó a bor, ilyen óriási adag a sonka, s mindez érthetetlenül olcsó áron, ott szeretnek lenni az emberek. Szomorúan indulunk vissza az állomásra, azzal a szent fogadással, hogy ide még valamikor visszatérünk.

Néhány pénzdarab van a zsebünkben San Marino címerével. Tetszik rajta a szó: *Libertas*. Talán nem is romantika ez a kis középkori szabadállam. Hogy három óra alatt annyira megszerettük, abban nemcsak a két üveg moscatónak volt szerepe, hanem az elénk

kerülő arcokról sugárzó derűnek is. Ezeket az embereket egyszerre közel éreztük magunkhoz s az állomáson vidáman intettünk búcsút a sanmarinói két *capitano reggente* kékruhás katonáinak — a vizionlátásra.

Még aznap este áthaladtunk a Rubiconon, nem délnek tartva, mint egykor Cézár, hanem észak felé haladva. Lelkünk akkor már Ravenna mozaikos templomait járta.

Ravenna csendes utcáin első pillanatra semmi sem árulja el, „hogy itt hajdan szebb élet volt“. Hogy ezt a várost Augustus hadikikötővé fejlesztette és utána még háromszor volt birodalmi székhely. Először Honorius császár telepedett ide, aztán Theodorik választotta gót birodalma székhelyéül és végül Justinianus császár kormányzójának székhelye lett. Ezekben a századokban a tengerparti várost csatornák szeltek keresztül-kasul, akár a későbbi Velencét.

Mindez azonban másfélezer évvel ezelőtt történt. Azóta nagyot fordult az idő Ravenna fölött. Ravennát elhagyták a hatalom képviselői, elhagyta a tenger és elhagyták lakosai is. A világvárosból csendes provinciai székhely lett, mely megmaradt kincseit is egyszerű külső alatt rejtgeti. Félre is esik az idegenek szokott országútjától, s bámmész tömegek helyett megelégszik azokkal, akiket a művészet és a mult őszinte szeretete hoz ide. Ravenna nem tartozik abba a városjegyzékbe, melyet a nyári kénjutazónak ismernie illik. Szórakozóhelyei, luxusszállói nincsenek, még csak jó kövezete vagy gyorsvonata sincs. De ősi templomaiban pompás mozaikok vannak, s ez a város lett Dante második hazája. Itt van eltemetve, s akinek van érzéke hozzá, az géniuszával még ma is találkozhatik a holtnak tetsző városban.

Korán reggel indulunk körútunkra. Kifelé tartunk a városból Theodorik síremlékéhez, ilyenkor még csak az hozzáférhető. A város most ébredszik, az ablakok fatáblái még csukva vannak. A kopott palazzókban most szegény emberek laknak, de egyik-másik ablak márványkerete és egy vagy két karcsú oszlópa olyan díszet ad az elhagyott utcának, amilyent hiába keresnénk a mi egész Andrassy-útunkon.

Az állomás közelében magas híd vezet át a pályatesten és az állomás mögötti házak és fák koronája fölött hajókéményeket pillantunk meg. Igen, erre az állomásra hajók és vonatok egyformán befutnak. A tenger manapság ugyan tíz kilométerre van ide, de egy csatornán mégis idejutnak a kisebb gőzösök. Furcsa látvány a rizsföldek és pineák, e tájnak szétterülő fenyőfái közt haladó tengeri gőzös.

Harmatos fűvön járva érünk Theodorik mauzóleuma elé. Mintha egyetlen tömbből volna kifaragva a kerek építmény, oly összetartozó rajta minden. Átérezzük, hogy súlyával nyomja a földet. Nem téglából épült római módra, hanem hatalmas kőtömbökből, s ha nem is egy darabból, de 11 méter átmérőjű kupolája mégis egyetlen darab. Méltó emlék egy barbár uralkodóhoz, aki római akart lenni.

Az ő korszakából való a városbeli S. Apollinare-templom is. Az egyszerű téglaeépület külseje csak annyit árul el, hogy ókeresztény bazilika előtt állunk. A bejutás pedig éppen nem biztató. A *custode*

egy kis faajtóhoz vezet, mely lehetne fáskamra ajtaja is. De bent a templomban már királyi csarnokban érezzük magunkat. Egy kissé kopott a padló, patinásak a másfélezer éves oszlopok, de a két falról csodálatos szépségű alakok néznek ránk.

Egyik oldalon fehérruhás szűzek, kezükben zöld koszorúval tartanak a trónoló Madonna felé. Vezetik őket a háromkirályok, különös keleti öltözékben, fejükön frigiai süveg. A másik falon martírok sora tart Krisztus felé, ruhájuk fehér tóga. A képeken semmi sincs a mozaikok sokat emlegetett merevségéből. Bájosak és primitívek, azzal a primitívséggel, melyben a gyermeki kedély lendülete is benne van. És milyen kevés színre van szüksége a mozaikképek kirakójának. A fehéret, zöldet és az aranyt szereti legjobban. A szűzek sora a kikötőből indul. A mozaikkép az egykori Classis képét is mutatja. Hajók és házak. A férfiak sora Theodorik palotájánál kezdődik. Ez a mozaikon kirakott könnyed szellős épület egészen más, mint az a megfeketedett rom, melyet a városban Theodorik palotájaként mutogatnak, és benne néhány városszegénye lakik.

A Classét ábrázoló mozaikon egy templom is látszik. Ez megvan még ma is. Kint a városon kívül a hajdani kikötő területén áll magában, mint egy alföldi pusztai templom a S. Apolinare in Classe székesegyháza. Kerek tornya mellett néhány ciprus adja az egyszerű dísz s bent a templom csendjében majdnem „senkitől meg nem látogatva” ragyognak az apszisz gyönyörű mozaikjai. Ritkán száll le a kis állomáson egy-két turista, akiknek nem volt elég, amit a városban láttak, hanem eljönnek ide is, és félórakig elnézik Szent Apollinaris püspök alakját, az apszisz nagy gyöngyös keresztjét, vagy a diadalíven a Krisztus felé lépegető fehér bárányok sorát.

A város két legrégebb emléke a Szent Jánosról nevezett keresztelőkápolna, melyet még Honorius császár építtetett, és a császár nővérének, Galla Placidianának síremléke. Sokan a kerek keresztelőkápolna képeit tartják Ravenna legszebb mozaikjainak, de a kápolná ragyogása szinte bántja a szemet; úgy érezzük, mintha egy a szivárvány minden színében tündöklő kristálybura belsejében járnánk.

Sokkal meghittebb a kis sírkápolna. Az alabastrom ablakok megszűrrik a fényt s külön világot teremtenek, melyben a falakról fehérruhás alakok világítanak. Fölöttünk az alacsony mennyezet kék mozaikkockái csillognak, s ezen a kék égbolton csillag helyett stilizált mozaikvirágok nyílnak. De legjobban az a félkörű mező vonzza a szemünket, melyen a Jópásztor legelteti a fehér bárányokat. Első művészi ábrázolása ennek a finom keresztény szimbólumnak. A Jópásztor bot helyett hosszúnyelű keresztre támaszkodik és minden báránykája órá néz. És milyen meleg az a zöld szín, melyből a virágos pázsit és a cserjék lombja van kirakva!

Galla Placidia kis sírkápolnája igen előkelő helyen van, a S. Vitale szomszédságában. Itt ebben a bizánci oszlopokkal körülrakott nyolcszögletű templomban találjuk Ravenna legtöbbet emlegetett mozaikjait. Sokan nem is gondolnak egyébre, ha Ravenna nevét hallják, csak arra a két képre, melyeknek egyikén Justinianus császár van papjai és udvari emberei kíséretében, a másíkan pedig a templomba lépő Theodora császárné látható udvarhölgyei csoportjával.

Palástjának különös díszítése van: a S. Apollinare mozaikjának aján-dékhozó három királyát helyezte rá a mozaikrakó mester, de a ki-rályok most ellenkező irányban haladnak.

A képek pompája és környezete, a templom szentélye valóban megragadja az embert. Mintha a bizánci császár tróntermében vol-nánk. A márvány ragyogása, a bizánci oszlopfők csipkeszerű hálózattá stilizált akantuszlevelei, az arcok ünnepélyes, merev tekintete, az aranybrokát ruhák, kemény redői minket is fegyelmeznek és úgy érezzük magunkat, mintha udvari fogadáson lennénk. Bizánci lel-ket fejez ki ez a két kép, és nem is olyan meleg, mint a két Apolli-nare-templom mozaikjai, vagy a szomszédos sírkápolna kedves Jó-pásztor képe.

Még az a kép sem olyan emberi, mely a fejünk fölött van. Pe-dig szép. Krisztus-király ül a földgolyón angyalai között, és koszo-rút nyújt Szent Vitalisnak. Az alakok lába alatt virágok nyílnak, de az aranyháttér itt is figyelmeztet, hogy nem a földi téren tör-ténik a jelenet. A szentek arcán nem játszik emberi érzelem: ez a kép is udvari jelenet, az Isten udvartartásának egy jelene.

Még van valami Ravennában, amit ugyan nem tartanak számon a művészettörténetek, de ha valahová, ide kell zárandok-lélekkel eljőnnie az utasnak. Ezt a kis sírkápolnát a ferencrendiek temploma mellett a Baedeker nem jelöli meg csillaggal, pedig Ravennában jár-ni és ide el nem jönni annyi, mint Rómában lenni és pápát nem látni. A jelentéktelen mauzóleum alig nagyobb, mint Theodorik em-lékének néhány kőcsoportja, de benne van eltemetve Itália legna-gyobb fia és az emberiség egyik legnagyobb szelleme: Dante. Itt élte élete utolsó éveit a számkivetett költő, annak a Polentának a házában, aki unokája volt Francesca da Rimininek, az *Inferno* ötödik énekében megénekelte szerelmesnek. Ebben az akkor már el-szendesedő városban írta Dante a *Divina Commedia* jelentékeny ré-szét. Láta ő is ezeket a templomokat és mozaikokat, sétált a város körüli levegős pinia-erdőkben, s a *Purgatorio* félhomályos mezőin mintha tükröznének valamit Ravenna párás rétjeiből.

Aztán itt temették el, először a kedvelt franciskánusainál, majd ide, ebbe a kamrába. Nem nagy, de az ő nagyságát úgy sem a mau-zóleum méretei hirdetnék. Sírverse, melyet Boccaccio választott ki az ajánlottak közül, őt nemcsak költőnek és filozófusnak, hanem teológusnak is nevezi, elsősorban teológusnak. Dante mind a három volt egyszerre, s talán azért is írhattott olyan művet az Istenről és az emberről, amilyen bizonyára csak egyszer adatik a mi történel-münkben. A kápolnában örökmécses ég annak a szellemnek tiszte-letére, akinek koszorút nyújtani méltatlanok vagyunk.

Néhány lépéssel odébb Byron terét találjuk. Igen, ő is élt itt. De ha utánajárunk, hogy mi hozta ide, és mit „alkotott” itt, csodál-kozunk a ravennaiak ízlésén, hogy Dante közelében örökítették meg emlékét a lordnak, aki itt nem költőnek, hanem kalandornak mu-tatkozott.

Velence ezen az úton már csak ráadás. Hiszen Velencében ott-hon vagyok, sikátorait ismételten végigjártam, műemlékei bizalmas ismerőseim. Most már nem járom mohón fel és alá a várost, mint

valamikor, csak csendesen nézelődöm. Egyetlen műalkotásnak tekintem az egészet és engedem, hogy hasson rám köveivel, embereivel, multjával, jelenével egyaránt. Ezért szeretek megállni a San Marcón vagy a Doge-palota sarkán az oszlop mellett, melyen egy magyar arcot is kifaragott a 14. századi mester. Nem tudok betelni a Canal Grande palotasorával, ahol ugyanazokat a homlokzatokat látom, melyek az Accademia képeiről is néznek rám köcsipkés homlokzatukkal és tölcérszerűen kiszélesedő kéményeikkel. Mennyire szokatlan az nekünk, magyaroknak, hogy egy városkép ötszáz év alatt szinte semmit sem változott. Mindez természetesen nemcsak a városkép maradandóságát jelenti. A környezet a multat is állandóan a jelenbe idézi, és aki nem is nagyon jártas a város multjában, még az is sűrűnek érzi maga körül a történeti légkört. Mennyire hiányzik ez a mi városainkban, melyeknek némelyikében a multból csak a városalapítás évszáma maradt meg egyedüli emlékek.

Aztán szeretem Velence életét figyelni olyan mozzanatokban is, amelyekkel nem sokat törődik a Baedeker. Átmegek a Rialto hídján az Erberia, a zöldségpiac felé és elnézem azokat a csendéleteket, amelyeket a zöldségárusok raknak össze nálunk részben ismeretlen portékájukból. A zöldségmozaik mindig tömött, érintetlen. Vajjon mikor vásárolnak belőle? A szomszédságban virágárusok asztalai állnak. Kompozícióik kész témák lehetnének színesfényképezés számára.

De talán még ezeknél is jobban vonz a Pescheria, a halpiac szép, oszlopos, levegős csarnoka. A karcsú angolnák, az orsóalakú vagy lapos korongformájú haltestek az Adria titkairól beszélnek nekem. Némelyik halnak az „arca“ előkelő, a másiké otromba, parásztos, némelyik mintha komoly lenne, a másik groteszk kifejezéssel fekszik a portékáját kiáltó halász asztalán a jégdarabok között. A virágok és a zöldségfélék a kofák kocsiján is élnek. De itt a halpiacon nincsen élet, kiterítve fekszenek a szép halpéldányok s föl és alá hullámszik előttük a tömeg. Sokat csak a kíváncsiság hoz ide, ebbe a furcsa tetemnézőbe.

Szeretek benézegetni a kis boltokba is, ahol a mennyezetről fehérre meszelt sonkák és hatalmas mortadellák függnek, a pulton pedig óriás sajtok állnak megszegve. Zsírosan csillog a Bel Paese, a penész márványos ereket rajzol a gorgonzola testébe, az ementháli kérgének különös díszítést adnak a sűrűn ismétlődő „Vera Svizzera“ szavai. A befűrészelt kemény pármai sajtot pedig csak kettétörik és a törés helye sziklát utánoz. A polcokon finom borok sorakoznak fonatos lagenákban, s a helyiséget olyan szag tölti be, amely éppoly olasz különlegesség, mint a gondola, vagy a Merceria emléktárgyai.

De megtalálom a magam útjait a városon kívül is. Fölkeresem a várostól északra az első telepeket, melyek először adtak menedéket az Attila hunjai elől menekülő „velencéseknek“, és dél felé Chioggiát látogatom meg, mely valamikor versenytársa is volt Velencének.

Az északnak induló kis hajócska állomása felé menet Colleoni szobra előtt visz el az útam. Valahányszor találkozom a szűrösszemű

zsoldosvezér tekintetével, mindig eszembe jut a mi Zrínyink fiatal-kori kalandos terve, hogy Velence szolgálatába szegődik zsoldos hadával. Ha ezt megteszi, akkor talán neki is állna valahol szobra Velencében, s nevét az egész világon ismernék, mint a jelentéktelen Colleoniét, kinek az volt a szerencséje, hogy Verrocchio mintázta meg, de mi szegényebbek lennénk egy Zrínyivel s mindazzal, ami ebben a névben sűrítve van.

A kis hajó először S. Michele szigetét érinti. Ez Velence temetője. Magas kőfal mögül egy-két mauzóleum kupolája látszik meg fekete ciprusok, melyek mint intő felkiáltójelek merednek a kék égre. Valóságos *Holtak szigete*. A látvány mindenképen Böcklin képére emlékeztet. Elhajózunk Murano dómja mellett is. Valamikor sokáig elnézegettem apszisának háromszögletű színes köveit, melyeknek jelentőségéről Ruskin híres könyvében íveken át értekezik. Buranóban átszállunk egy kisebb hajóra. Az állomáson csipkét kínálnak. Nézegetem a szép darabokat, de azt hiszem, a mi csipkeverőink is fölveszik a versenyt a buranói műhelyekkel.

Murano is és Burano is kicsit Velencére emlékeztetnek, de kanálisaik csendesebbek, palotáik egyszerűbbek: *città morta* mind a kettő. De még inkább az Torcello. Torcellóból a házak sem maradtak meg, csak az ősi dóm áll ott egyedül a hajdani piazzán 1300 év óta. Melléje később még egy szép kerek templom is került olyan oszlopokkal, amilyeneket a Fondaco dei Turchi homlokzatán láthatunk a Ponte di Rialto mellett.

Tehát ez a magasmennyezetes bazilika lett volna a későbbi velencei polgárság első alkotása itt a szigetekben. Sietve építették az idemenekült lakosok új honalapításuk szimbolumát. Ruskin legalább a sietés-nyomait is felfedezni véli az épületen. Az bizonyos, hogy a templom kövei valamikor más templomok darabjai voltak.

Engem két dolog fogott meg ebben az egyszerű templomban. A bejárat falát borító nagy mozaik és a szentély trónszéke. A mozaik az utolsó ítéletet ábrázolja több jelenetben, és olyan erőteljes vonásokkal rajzolja az alakokat, mintha mestere a tusrajzolásról tért volna át a mozaikrakásra.

Az egyszerű trónszéket Attila trónjának ismeri a hagyomány, Attila talán sohasem ült ebben a „trónusban“, de megértjük, ha nevével épen a lagunák ez elhagyott szigetén találkozunk. Nekem meg egyenesen tetszett, hogy ezen a csendes helyen is „magyar“ vonatkozásra bukkantam.

Az első települést elhagyták a polgárok s a mai Velence tornyai nem is látszanak ide, de bizonyára azzal az érzéssel járhat itt a mai Velence lakója, mint mi Vereckén, Munkácson, ahol ugyan nem építettek templomot pogány őseink, de mégis „fecerunt magnum aldomás“, Te Deumot mondtak a maguk módján.

A Velencét látogató tömeg ha kirándulni akar, inkább a lidói utat választja, mint a chioggiai. Pedig ott csak azt kapja, amit bárhol megtalálhat a nagy tengeri fürdőkön. De neki a megszokótt kell itt is, amint pl. szívesen keresi fel Velencében is a „magyar“ konyhát. Rosszat eszik, éhes marad, sokat fizet s a mellett arról az élményről is lemarad, amit az olaszos ebéd jelent az idegennek.

De most Chioggiába tartunk, amely szintén különlegesség. Útunk a S. Giorgio mellett visz el. Ez a minden oldalról szép épületcsoport feltűnik minden idegennek. Meg is nézik, le is fényképezik, vagy levelezőlapon viszik magukkal. Nekünk azért kedves, mert ebben az egykori bencésapátságban nevelkedett a mi Szent Gellértünk, s mikor hozzánk került, már apátja is volt a szigeti kolostornak.

Iszapos földnyelv mellett haladva érünk Chioggiába, mely most csak halászáros, de a történelem folyamán Velencének hol vetélytársa, hol fegyveres szövetségese vagy alattvalója. A versenyben lemaradt. Sohasem lett belőle az Adria királynője. De jókedvű halásznépe nem siratja a multat, csak mi járunk melankóliával a megfeketedett házak hűvös árkádjai alatt. Pedig dal hangzik az utcán és szín is akad bőven, nem sokféle, de az az egy sok változatban: a halászbárkák narancsszínű vitorlái, melyek lomhán és tetszetős redőkben függnek az árbocokról. A hajókon adás-vétel folyik. A halászok fején imitt-amott fekete vagy piros frigiai sapka, pontosan az, amelyet a háromkirályok is viselnek a ravennai mozaikon.

Betérünk egy osteriába. Nagyobb, mint a velenceiek, de csak egyedül vagyunk a boltíves teremben, a helybeli társaság, halászok és matrózok, kint ülnek a „terraszon” asztalok mellett és hordólkörül. Talán szokatlan vendégek vagyunk ebben a helyiségben, hogy a gazda nemcsak megtörli az asztalunkat, hanem piroskockás terítőt is hoz. Megnézzük, mit kaphatunk. A tengeri gezemicéből, melyben egyik másik tengeri csoda még mozog, nem kérünk, de tányérunkat jól megrakjuk *ringlivel*, hiszen csak negyed annyiba kerül, mint otthon. Aztán a pince legjobb borait kérjük. Pompás olasz és dalmát borok kerülnek elénk, *seccok* és *dolcek*. De micsoda borok ebben a kurtakocsmában! Mintha a Hegyalja valamelyik pincéjében ülnénk. Helyén is való a Hegyaljára gondolni, hiszen holnap már hazafelé megyünk s ez most a búcsúzás Itáliától. A hazagondolásban még Parini verse is segít bennünket, az a néhány sora, mely szemlét tart a világ legjobb borai felett:

... licor lieti di Francesi colli,
O d'Ispani o di Toschi, o l'Ongarese
Bottiglia, a cui di verde edera Bacco
Concedette corona, e disse: siedi
De le mense reina.

Mi persze úgy gondoljuk, hogy főleg a magyar borra állnak Parini szavai: ki is tagadná azt, hogy a tokaji a borok királya!

A kikötőből még egyszer visszanézünk a piros vitorlák városára. Hajónk távolodik s ép egy bárka vonul el előttünk. Árbocaira nagy háló van kitergetve és mi most ezen a fátyolon látjuk még utoljára a várost, a tornyokat, Velencét, mindazt, amit ezen a szép tengerparton átéltünk. De ebbe a képbe már a hazai halmok és ismerős tájak szelíd vonalai olvadnak bele.

Mikor elhagyjuk Velencét, nem sokat beszélgetünk. Emlékeinkkel foglalkozunk vagy hazagondolunk. Egy folyó gátjaihoz közeledünk. Lassít a vonat. Füzesek kísérik a partot mint otthon. A Piave.

„Il sacro fiume della patria“ — olvassuk a híd bejáratánál. Valóban szent folyó, nekünk is az, nemcsak az olaszoknak. Virág nincs nálunk, hogy a folyóba ejtsük, de a magyar hősökre gondolunk. Azokra is, akik itt harcoltak, de az eljövendőkre is. Hiszen 1937-et írunk s az idő ismét érik hősi tettekre. Úgy sejtjük, ismét Zrínyi ideje következik, amikor újra a katona lesz a „főember“ és a „páncélderek“ a legdivatosabb viselet.

MEGYER JÓZSEF

Dalmáciai magyar emlékek

AZ EGYKORON oly nagy és oly dicső Magyarország multbavesszett fényét, letűnt régi dicsőségét a hajdani magyar tenger-mellék, Dalmácia birtoklása is nagyban növelte és fényesebbé tette. A magyar szentkoronának ez országát a történelmi mult ezer szála, tételes törvény, földrajzi fekvés és az érdekek közössége csatolta hajdan hozzánk.

A történelmi mult tanúsága szerint nagy, nemzeti királyaink tudatosan törekedtek a tenger uralmára. Szent László és Könyves Kálmán, II. István, II. Géza, III. Béla, Róbert Károly és Nagy Lajos, mindannyian igyekeztek Dalmáciában a magyar fennhatóság, a magyar uralom megszerzésére, majd később annak megszilárdítására. Dalmácia jórésze felett a magyar uralom, a magyar fennhatóság négyszáz évnél tovább, a XI. század végétől a XVI. század végéig tartott. Nagy Lajos uralkodása alatt, midőn hazánk határait három tenger mosta, az adriai tengerpart keleti része a Quarnerotól le egészen az albániai Durazzoig Magyarország uralma alá tartozott.

Egészen érthető és természetes tehát, hogy a dalmát partokon és a Dalmáciát koszorúként szegélyező szigetvilágban lépten-nyomon, majd minden nevezetesebb helységben, városban, vagy szigeten magyar vonatkozásokra, magyar emlékekre akadunk.

Dalmácia fővárosának ZÁRÁ-nak egyik legkiválóbb és magyar vonatkozásban legerdekesebb emléke a Santa Maria templom és a vele kapcsolatos szentbenedekrendi apácakolostor. A templomot III. Krešimir Péter dalmát király nővére Cicca, a későbbi apátnő építtette 1066-ban, egy 906. évben már előbb épült kisebb templom helyébe. Ennek a templomnak román stílusban épült szép, magas tornyát Könyves Kálmán királyunk, mint Dalmáciának is királya építtette 1105-ben, Zárába való bevonulásának emlékére. Ez eseményt a tornyon, a zárda felőli oldalon a következő felirat örökíti meg:

Anno Incar. Dni Nri IHV Xri. Mil. CV.

Post victoriam et pacis praemia

Iaderae introitus a Deo concessa

Proprio sumptu hanc turrim

Sctae Mariae Ungariae, Dalmatiae

Croatiae construui et erigi

Iussit rex Colomanus.